

v síle svého já, jsou touto společností exponováni.

Na nezbytnost nového promyšlení problému dějin upozorňuje analýza tzv. světového ducha a dějin jako přírodně historického procesu. Předmětem autorovy kritiky jsou především relikty hegelovského konceptu dějin. Tradiční filosofie totiž podle jeho názoru příliš snadno sklouzává k tomu, aby čínila z nepochopitelného a nerozumného v dějinách cosi rozumného, protože objektivně nutného. I když totiž lze uzнат prioritu totálního před jevovým, platí zároveň, že totální může být uchopeno jediné v jevovém, nad nímž vládne. Východiskem tázání tedy musí být koncepce přírodně historické zákonitosti, jež tvoří předpoklad obou směrů falešné interpretace antiteze přírody a dějin.

Teze, že „nic nekonají dějiny, nýbrž reální lidé...“, totiž svádí k iluzivnímu chápání v dvojím smyslu. Předně je absolutizován její polemický a utopický aspekt a celý koncept přírodně historické zákonitosti je považován za falešný; tato koncepce pak ústí v pseudoradikální kontrapozici přírody a dějin, jež jako subjektivistická libovůle je v reálných podmínkách odsouzena k bankrotu a ideologické funkci. Vždyť v dnešní situaci, kdy je privátní zájem sám již natolik společensky podmíněný, že může být realizován pouze v podmínkách, které společnost sama klade, a pouze prostředky, jež společnost připouští — potud je jenom reprodukci těchto podmínek a prostředků —, kdy tedy princip individuace znamená monotónní omezení každého jednotlivce na partikulární zájmy, navzájem stejné a odpovídající vládnoucí abstraktní všeobecnosti, musí nutně nabyt každá komunikace a spontaneita jednotlivců podoby pseudoaktivity.

Falešná je ovšem také absolutizace historické objektivnosti a její hegelovské povýšení na „transcendenci“. To však podle autorova přesvědčení neplatí pouze pro tzv. diamat, který prodlužuje říši nutnosti současné s předstíráním, jakoby to byla říše svobody, a který velice snadno konverguje se scientistickou teorií invariant, nýbrž relikty hegelovského zbožštění dějin se objevují i u samotného Marxe a Engelse. Svědčí o tom konečnou už idea primátu ekonomie, která má s přísnou striktností zdůvodnit šťastný konec dějin jako dějinám imanentní. (Autor v této souvislosti vyvozuje, že rozpoutání produktivních sil tvoří afinitu k násilnému panství nad přírodou, a zároveň ukazuje, že proti tradičním předpokladům nejsou technické produktivní síly společensky omezeny, neboť pracují ve fixovaných poměrech produkce, aniž by měly nějaký vliv na tyto poměry.) Odtud — soudí Adorno — málo radikální pojetí revoluce u Marxe a Engelse, kteří revoluci chápou jen jako změnu hospodářských poměrů a ne jako změnu pravidel panství, tj. jako proměnu jeho politické formy (viz jednostrannost a jistá předsudečnost jejich kritiky anarchismu).

Antiteze přírody a dějin je tedy pravdivá i falešná zároveň. Přírodně historická zákonitost je ideologie, pokud je hypostazována jako neměnná přírodní danost, avšak reálně

platí jako zákon pohybu sebe nevědomé společnosti. Jisté, jde o to smířit zvláštní a všeobecné, avšak tomu může napomoci jediné reflexe jejich difference a nikoli její popření. Skutečné přednosti zvláštního může být dosaženo teprve pak, až se změní také všeobecné, neboť totální nárok všeobecného, které nesnese nic partikulárního, bude nutně falešný a vyjeví jeho partikulárnost. Filosofie tedy nesmí a priori bagatelizovat individuální zkušenost o prosazujícím se všeobecném jako nesmířené špatném, zároveň ovšem musí být s to nahlédnout plnou podobu historické objektivnosti. K tomu patří také poznání, že světový duch jako takový neexistuje. To, co by v jeho ideji mohlo být pravdivého, je vylučně negativní. Pomyšlení na transcendenci v dějinách není možné jinak než v důsledku a z moci pomíjivého; věčnost se přece neprojevuje jako taková, nýbrž veskrze prostřednictvím nejpomíjivějšího. Jenom tak může být posléze překonáno zdánlivě věčné schizma dějin a lidského štěstí (autor v této souvislosti nadhazuje ideu objektivnosti štěstí v jakési paralele ke Kierkegaardově tezi o objektivním zoufalství).

Třetí část modelových úvah, tzv. meditace k metafyzice, obsahuje jen letmé a dosti náhodné poznámky, které nasvědčují tomu, že právě v této rovině je Adornova koncepce téměř nerozvinutá, a tak lze sotva najít určitější jednotnou myšlenkovou souvislost zmíněných fragmentů a skic. Tato skutečnost, že právě metafyzická dimenze problému není dostatečně propracována, se nám ovšem okamžitě vynoří při pokusu o kritiku Adornova konceptu. Na explicitní a v dostatečně širší argumentovanou kritiku tu však není dost místa, musíme se proto omezit na několik poznámek k nejzávažnějším bodům.

Už při celkem zběžném čtení se jeví jako podezřelá a vyvolává jistou čtenářovu averzi přílišná přímočarost a nepřijemná předpojatost četných autorových kritických replik. V zásadě sice autorova základní kritická teze o idealismu jako ideologii statu quo nemusí být falešná, avšak autor s ní pracuje natolik globálně, že téměř ztrácí obsah. Potud by bylo patrné pro rozvinutí vlastní pozice mnohem užitečnější, kdyby se autor důsledněji držel své teze o pravdě jako konkrétní konstelaci subjektu a objektu a byl s to nám ukázat, jakým způsobem se ten či onen konkrétní případ idealismu stává ideologií statu quo. (Pak by snad neuniklo pozornosti, že ani přímočarému radikalismu — jehož některé relikty jeho koncepce vykazuje — není podobná ideologická funkce tolik vzdálená.)

Sama o sobě ovšem tato nepřiměřenost kritických stanovisek nemusí mnoho znamenat, v Adornově případě se však patrně jedná o index nedostatečnosti výchozí pozice, která je zatím rozvinuta v příliš hrubých pojmových určeních, než aby mohla dostát vlastním pretencím. Je-li východiskem kritiky společnosti — a to je vlastní prostor Adornova myšlení — teze, že utvořený svět je světem radikálně zlým a jeho popření je možností nějakého lepšího, ještě nejsoucím, pak lze sotva dospět dál než ke gestu, které přináší pouze subjektivní satisfakci.

Základní intence autorova je patrně platná a snaha otevřít problém objektivnosti a skutečného způsobem, který respektuje relevantní situovanost teorie a zároveň se jí pokouší umožnit její plnou funkci v pohybu světa, konverguje s aktuálním filosofickým úsilím. Potud i autorův důraz na to, že reálná teorie musí stále prolamovat svou tendenci k uzavřenosti a setrvačnosti, že musí myslet proti sobě a nemůže se spokojovat sama se sebou jako by byla totální, neboť jenom tak může otevřít prostor pro naději, odpovídá základnímu podtextu soudobé filosofické aktivity. Spornější však už je, zda se autorovi podařilo do všech důsledků tuto intenci sledovat. Problém dialektiky totiž sotva lze rozvinout mimo problém kontinuity a syntézy, neboť jinak nutně nastupují na místo pojmových zprostředkování pojmová schizmata (viz například autorem často aplikovanou diferencí jsoucího a nejsoucího, která už předem blokuje přístup k dialektice skutečného).

Důvody, proč nás Adornův koncept nespokojuje, tkví patrně už v samotném otevření problému, které je poznamenáno skrytými rozpory a ekvivokacemi. Při všem respektu k autorově snaze o překonání subjektivistické optiky lze sotva považovat naznačený způsob přesahu údajně pouze subjektivisticky podmíněné pozice za korektní. I když je totiž pravda, že zprostředkování vypadá jinak z hlediska subjektu než z hlediska objektu a že subjekt je také nejprve jenom momentem objektivní souvislosti, nic nemění tato skutečnost na tom, že je to akce subjektu, vůči které se pole objektivnosti definuje, a že při vši objektivní podmíněnosti této subjektivní aktivity se předpoklady prolonování setrvačnosti vytvářejí především ve sféře subjektivnosti. To jistě neznamená, že jsou to předpoklady jen subjektivně podmíněné, avšak rozhodující hybný impuls sféře subjektivnosti nesporně přísluší. Jinak také není myslitelný přesah a zprostředkování od jsoucího k nejsoucímu. Potud v abstraktní podobě platné zjištění, že otázka svobody je především otázkou kritiky a destrukce situace a nikoli pouhé volby pod jejím tlakem, ještě samo o sobě nic neobjasňuje. Je to pouhá předpojatost, rozpoznáváme-li volbu možnosti jen jako potvrzení a reprodukci výchozí situace, a v tomto případě by autor sotva mohl přesvědčivě objasnit, kde se utváří prostor distance a kritiky. Vždyť ne náhodou při všem zdůrazňování priority objektu nachází Adorno vlastní prostor dialektiky v prostoru difference myšlení a bytí, a ne náhodou také vyhlašuje tezi o nutnosti tematizace dialektické souvislosti imanence, jež jediná může vést přes vlastní hranice.

Adornova kritika je tedy mnohem spíše ideologická než skutečně filosofická. Neuspokojivost jeho konceptu spočívá nejspíše v tom, že právě rozhodující filosofické otázky nejsou vlastně v pravém smyslu exponovány. Tak i autorův výrok, že je třeba se tázat, zda metafyzika jako vědění o absolutním je možná bez konstrukce absolutního vědění, lze sotva považovat za něco víc než slovní obrat. Adorno sice tuší metafyzickou

dimenzi problému dialektiky, nicméně však je jeho přístup k problému natolik předpojatý, že nejdostatečnější otázky vlastně už neformuluje. Tak lze říci, že Adornova práce sice přinesla k novému promyšlení problému dialektiky leckterý impuls, ale sotva naznačila směr jeho platného řešení.

Antonín Mokrejš

George Kennan, Democracy and the Student Left

Hutchinson and Comp., London — Melbourne — Sydney — Toronto — New York 1968, 1. vydání, 239 s.

Recenzovaná publikace je v podstatě soubojem dopisů převážně studentské, ale i nestudentské americké veřejnosti reagující na autorův, článek *Rebels without Program*, uveřejněný v New York Times Sunday Magazine dne 21. ledna 1968.

G. Kennan v tomto článku, který tvoří úvodní část publikace, uvažuje o současných studentských bouřích v kontextu úvah o dnešní alienované mládeži — především o hippies a militantních studentech. Vychází z úvahy Woodrowa Wilsona a jeho vize university jako místa vzdělávání a klidného vědeckého bádání. Jako místa, „kde je možno se dovídat pravdu o tom, co již bylo a diskutovat o tom, co právě je — bez vášní, ale zato kvalifikovaně, aniž by bylo nutno pozorovat, že vnější svět plyne dál“. Podle Kennana místo toho, aby fakta, události byly diskutovány kvalifikovaně a bez emocí, se na dnešní universitě setkáváme s emocemi a jen nepatrnou dávkou vědomostí o vášnivě diskutovaných fenoménech. Místo věcné diskuse jsme svědky provolávání hesel — povětšinou však bezobsažných.

V kontextu úvahy o současné odcizené mládeži USA (tato úvaha však v mnohém překračuje rámc USA) věnuje autor článku pozornost především radikálním militantním studentům, a zvláště příslušníkům či stoupencům New Left, uznávajícím eufunkčnost násilí. Kennan jim mimo jiné vytýká i suverenitu jejich výpovědi a hodnocení společnosti. K porozumění a schopnosti analyzovat společnost, a to jakoukoli společnost, je zapotřebí mnohaletých studií. Militantní studenti a vysokoškoláci obecně nejsou ještě hotovými odborníky — a navíc místo toho, aby studovali, se věnují spíše praktické politice. Přesto si však osobují právo vyslovovat své verdikty o společnosti, operovat s nimi jako jedině správnými a samozřejmě žádat uznání jejich správnosti a jejich obecné akceptování. Osvojují si právo společnost nejen kritizovat, ale i předkládat svá vytvořená „images“ společnosti a hlásat „ideje, ve jménu jakých již bylo v historii vykonáno mnoho špatného“. Ve své úvaze o hippies se Kennan dostává i do oblasti úvah o svobodě, o její limitovanosti. O hippies hledajících absolutní svobodu se obvykle hovoří jako o dětech květu a lásky. Kennan se zamýšlí i nad jejich postojem ke společnosti a k rodině, uvažuje nad příčinami a následky jejich osobní krutosti. („Nelze o nich hovořit jen jako o tragickém mládí, které je do-

kumentem vzpoury proti pokrytectví dnešního světa, ale i jako o mládeži zdivočelého srdce, která jednou může přispět k zničení nás všech.“)

Hippies a militantní studenti jsou podle Kennana (a to je postřeh rozhodně správný) nositeli řady společných znaků. Zamýšlíme-li se nad jejich občanstvím, nad jejich postoji k sociálnímu systému, pak u hippies bychom mohli hovořit o „prostém obrácení se zády k němu“ a u militantních studentů o „hněvivé touze po jeho zničení“. Obě krajní skupiny mládeže uznávají demokracii — avšak jen verbálně, neboť ve skutečnosti pravidla této „hry“ neuznávají. Obě tyto minority nerespektují přání většiny. Profesor Kennan si v této souvislosti klade otázku, zda se tedy tato mládež považuje (a to platí především pro militantní studenty) za osvícenou minoritu, která musí „otevřít oči“ nevědomé a nepřemýšlející většině, či zda je přesvědčena, že většina jde s ní a že politická a státní reprezentace není adekvátní přání a zájmům této „utajené“ či nezjevené většiny. Zároveň ve svém poměrně velmi ostrém a provokujícím článku klade militantním studentům otázku, co je jejich skutečným programem, jakou společnost chtějí vlastně vytvořit, a především jakými nástroji. Ty nástroje, kterých dnes užívají, je totiž nutně staví do opozice proti občanské většině, proti těm, kteří s nimi v mnohém sympatizují, těm, kteří také nejsou spokojeni s existujícím státem quo. („Avšak setkáváme-li se pouze s násilím pro násilí, s pokusy o zastrasování . . ., je-li nám nabízeno jako jediný důvod změny to, že určitá minorita se zlobí a je rozněvána, a je-li nám předkládáno násilí, aniž by nám byla předkládána nová alternativa společnosti, pak si musíme uvědomit, že všechno toto by vedlo pouze k totalitarianismu existujícímu v jiných zemích, a to vše nás nutně musí stavět na druhou stranu barikády — i když nejsme o nic šťastnější a spokojenější než naši odpůrci.“)

Kenannův článek vyvolal po svém uveřejnění značný zájem, a to nejen v řadách vysokoškolských studentů, zvláště aktivistů New Left, ale i u nestudující veřejnosti. Jak je možno se dočíst v průvodním slově vydavatele, ihned po jeho uveřejnění dostávali jak prof. Kennan, tak i redakce New York Times Sunday Magazine řadu dopisů pohybujících se na škále od totálního nesouhlasu a obviňování autora z reakcionářství, neschopnosti a neochoty vidět věci tak, jak skutečně jsou, až k víceméně úplné jeho podpoře a souhlasu. Recenzovaná publikace pochopitelně představuje už jen výběr z celé řady několika set dopisů, a o klíči tohoto výběru nevíme nic. V samotné publikaci je uveřejněno 28 dopisů studentů (převážně nesouhlasných, kr. tizujících autora a jeho způsob myšlení) a 12 dopisů příslušníků „starších generací“ (většinou také ne plně souhlasných).

Především se velký počet studentů staví kriticky k Wilsonově vizi university, a zvláště k jejímu mechanickému přenášení do současného ztechnizovaného a zbyrokratizovaného světa, k vizi typu university určité historické epochy, která dnes, v době exi-

stence multiuniversit typu Berkeley či Nanterres, by už ve skutečnosti ani nemohla fungovat. Přenos této vize je mnoha studenty považován za projev anachronismu. Podle MacDonalda je sice dnešní vysoká škola místem jistého klidu, oázou vědeckého bádání, klášterem bádajících mnichů, místem „jisté“ aktivity, při níž však nejde o poznávání pravdy, ale jen o „konzum polopravd“. Výsledkem této činnosti je sterilita vědeckého myšlení a sterilita života vůbec. „Život není prožíván, je pouze analyzován a zestatistikován“. MacDonald ve své úvaze o universitě jako místě klidu a prostoru vědeckého bádání vyjadřuje stručně i názory mnohých pisatelů nesouhlasných dopisů, soustřeďujících svou pozornost jednak na zapojení americké vysoké školy do komplexu institucí pracujících pro válečný průmysl, a jednak na universitu jako instituci záměrně nereflektující vše, co se děje mimo zdi těchto moderních klášterů, když se ptá: „Nestala se věda naším nejhorším nepřítelem? Proč máme čekat, když je zde stále více důkazů? Lidé jsou zabíjeni, města bombardována, počty armád zvětšovány, nebezpečí nukleární války zvyšováno . . ., už dnes je mnoho důkazů. Nemáme čas čekat a svých klášterních celách, nemáme čas studovat projevy L. B. Johnsona. Lidé umírají a my máme studovat!“

Sociální a politický systém je v dopisech pisatelů analyzován z aspektu různých teoretických východisek, z mnoha zorných úhlů a v různých rovinách úvah. Pozornost je věnována demokracii a jejím rozdílným výkladovým rámcům, manipulovanosti dnešního mladého člověka a nástrojem této zjevné či skryté manipulace, otázkám občanských práv a povinností, sociálnímu rozvrstvení americké společnosti, a především postavení USA jako světové velmoci a funkci USA ve vietnamské válce. „Vietnamský komplex“ se stává červenou spojovací nití všech — a to doslovně — pisatelů polemizujících z různých aspektů a v různých rovinách s názory prof. Kennana. Útok proti americké účasti ve vietnamské válce je v podstatě obsažen v každém dopise zasláném profesoru Kennanovi, a tato účast na „lidmi nechtěné a nenáviděné“ válce je mnoha pisateli považována za jednu z hlavních příčin neklidu na amerických vysokých školách, za jednu z hlavních příčin revolt a vzpour studentů. D. King ve své úvaze o společnosti například považuje za oprávněné, aby vláda požadovala od svých občanů finanční prostředky potřebné k zajištění a chodu společnosti, považuje však za směšné žádat od člověka, aby za vlast položil svůj život, a za ještě horší, aby sám zabíjel druhé. „Koneckonců je každý jedinec odpovědný za své činy nějaké autoritě vyšší než je vláda. Může to být autorita náboženská či nějaká jiná“ — a vzpomíná Norimberského procesu, v němž bylo vysloveno kredo platné i pro současnost a budoucnost, „že exstující uspořádání nezabavují žádného jedince odpovědnosti za jeho činy“. Podobně píše R. Oaxlex: „Studenti dnes vidí, že jejich životy mohou být obětovány tomu, na co oni sami pohlížejí jako na málo šlechetné.“

V souvislosti s úvahami o funkci USA ve vietnamském konfliktu, s úvahami nad možností „jít bojovat a umírat do Vietnamu“ se Kennanovo tvrzení, že povinností občana té které společnosti je jít bojovat za zájmy této společnosti, stalo výchozím bodem široké diskuse přenesené do obecnější roviny, totiž diskuse o tom, zda minorita nesouhlasící s uspořádáním společnosti a tomuto uspořádání adekvátním právním rádem, je povinna dodržovat obecně platné a přijaté normy; zda příslušníci určitých minorit oponují a neuznávajíci správnost a oprávněnost existence určitých norem mohou tyto normy porušovat, a to s vědomím následných represivních opatření. Otázka, zda je či není takovýto postoj oprávněný a otázka jeho etického hodnocení se stala jedním z nejfrekventovanějších momentů diskuse studentů ale i příslušníků starších generací s prof. Kennanem. Tomuto problému věnoval i největší pozornost sám K. Kennan ve své obsáhlé závěrečné stati, koncipované jako odpověď všem zainteresovaným, již je kniha *Democracy and the Student Left* uzavřena.

Především se Kennan ptá, zda je to skutečně válka jako taková, která drásá nitro mladých Američanů, a zda vietnamská válka není jen jednou z možných příležitostí k protestu; zda vietnamský problém není především nástrojem ventilace trvalého „neklidu v mládeži“, majícího obecně jiné příčiny, a za druhé jak dalece zde jde skutečně o protest proti válce jako takové, jak významnou roli hraje vědomí, že se to týká mně osobně, že i já osobně mohu být jednoho dne zavlán, předvolán a poslán neznámo kam, že může být ohrožen jak můj život, tak i moje profesionální kariéra. V mnoha dopisech studentů se totiž skutečně odráží obava nejen ze ztráty života, ale i z toho, že další běh jejich života a především profesionální kariéra mohou být vážně narušeny tím, že budou řadu měsíců či let „mimo oblast svého zájmu“. Kennan se zamýšlí nad faktem obecného odmítání vojenské služby a nad novým, zvláštním postojem mladých lidí k povinnosti bránit svou vlast a její zájmy se zbraní v ruce. Odpor vůči vojenské službě je podle Kennana obrovský. Mezi příslušníky starších generací se hovoří i o zásadních změnách v nacionálním citění mladých Američanů a Kennan se ptá, zda tato skutečnost není v značné míře i jistou reakcí na „hurá-patriotismus“ a antikomunistickou hysterii, pěstovanou v 40. a 50. letech. Zamýšlí se i nad otázkou potřeby jistot mladých Američanů, nad jejich hledáním „jejich vlastní potřeby pro společnost“, jejímž určitým výrazem je i změněný postoj k černošské otázce. Je nepopíratelným faktem, že jak aktivisté New Left, tak i vůdcové a propagandisté „černošské otázky“ patří především k vyšší střední vrstvě. Pocházejí z rodin s vysokým materiálním standardem, s vysokým kulturním a vzdělanostním niveau. Podle Kennana (a v tom se s ním recenzentka plně ztotožňuje) v těchto mladých lidech existuje „něco“, neklid, neuspokojené potre-

by, které je nutí stále vyhledávat a samozřejmě vždy nacházet určité objekty jejich zájmu, k nimž se upnou a jež se stávají nástrojem manifestace „stavu hnutí jejich mysli“. Jednou je tímto nástrojem tzv. černošský problém, jindy vietnamská válka. Jednou se do centra jejich pozornosti dostávají privilegia bílých Jižanů, později bílí utlačovatelé ze Severu. Jednou se středem pozornosti stávají masové komunikační prostředky, jindy akademická privilegia atp. Tento „obecný neklid“ determinuje i „obecnou nedočkavost“ současné mládeže, její neochotu podílet se na procesu pomalé a systematické přeměny společnosti, a je také determinantou jejího zahledění se na revoluci jako na jediný možný nástroj změny, především „změny už dnes“, změny, která by zasáhla do života již dnešních mladých lidí a na níž by i oni sami mohli významně participovat.

Kennanova kniha je ukázkou, jak zajímavý a silně polemický a provokující článek dovede vyvolat prudkou reakci a vytvořit situaci, v níž je možno získat i sociologicky poměrně velmi cenný materiál. Kennanova analýza tohoto materiálu je do jisté míry silně jednostranná. Lze předpokládat, že kdyby bylo v diskusi pokračováno, autorovy závěry by musely vzbudit ještě prudší reakci než jeho původní článek. V této odpovědi se totiž autor snaží především o verifikaci svých hypotéz obsažených v úvodní stati, a to i bez ohledu na to, že mnohé z jeho hypotéz neztratily nic na své polemčnosti. Lze oprávněně předpokládat, že kdyby analýzu těchto dopisů prováděl jiný autor, nezátížený vstupními hypotézami prof. Kennana, mohl by dojít k závěrům značně odlišným. Zároveň ovšem je nutno si uvědomit, že prof. Kennan pracoval s materiálem získaným vlastně určitou variantou poštovní ankety, že na jeho provokující otázky odpovídali především jedinci určitých parametrů. Tato skutečnost se výrazně odráží i v počtu pisatelů — stoupců New Left, jejichž útoky na autora jsou nejostřejší. Zároveň však nám umožňuje vstoupit jinými dveřmi do myšlení těchto studentů, do světa jejich programu (či bezprogramovosti), cílů, do světa anarchie a utopičnosti, revolučnosti a neklidu, a to v jiné rovině, než v jaké se s nimi obvykle setkáváme: v rovině netransponované vlastním přístupem a hodnocením jejich sekundárního interpreta. I když ke Kennanovým závěrům je možno mít — a oprávněně — velmi mnoho výhrad, nelze jeho úvodní a především závěrečné stati upřít bohatost podnětných myšlenek a jakýchsi „chytřích návodů“, kterým směrem se bude nutno dát, budeme-li skutečně chtít pochopit a porozumět studentským bouřím. A v neposlední řadě je to i ukáзка ostré polemiky plně invektiv, jež však ve své většině nesledují cíl zraňovat a napadát, ale projevit svá „hnutí mysli“ a tímto způsobem snad přispět i k bližšímu vzájemnému pochopení.

Eliška Freitová